

OKULLARDA "ETKİNLİK İLKESİYLE İLGİLİ SON UYGULAMALAR

Cavit BİNBAŞIOĞLU

Öğretimde "etkinlik ilkesi", okullarımızda "aktif metot", yahut "aktif öğretim" şeklinde uygulanmaya başladıktan sonra, bunun, hem ilk ve hem de orta dereceli okullarda çok değişik biçimlerde uygulandığı görüldü. Bu uygulamaların pek çoğuna tanık olan o zamanki Bakanlık Müfettişlerinden Osman Ülkümen, 1965 yılında "Öğretimde Aktif Metot Çalışmaları" adında bir kitapçık yayımladı. (Ülkümen, Osman, Öğretimde Aktif Metot ve Çalışmaları. İstanbul: Millî Eğitim B., 1965. 24 sayfa.)

Yazar, bu kitabında, yöntemli çalışmanın önemini belirttiikten sonra, o günkü "aktif metot"un 17 çeşit uygulamasının tasvirini yapmakta ve sonunda bunların hiçbirinin gerçek bir aktif metot olmadığını belirtmektedir. Çünkü, ona göre, öğrenci etkinliğine dayanan bu öğretim, giderek, "öğrencileri çalıştırıp öğretmeni bir kenara iten" bir kimlik kazanmaya başlamıştır.

Onun gözlemlerine göre, etkin öğretim, çok kısa olarak, şu şekillerde yapılmaktadır:

1. Öğretmenin bir dersi 20-25 dakika içinde öğrencilere anlatması, kalan 15-20 dakika içinde, mümkün olduğu kadar, çok çocuğa soru sorarak, öğrencileri etkin hale getirmesi şeklinde bir "etkin öğretim";

2. Öğretmenin, ilgi uyandırmak amacıyla, öğrencilere çeşitli sorular sorması, sonra, bunlardan aldığı cevaplardan işine yarayanları hareket noktası yaparak, soru-cevap yöntemiyle, konuyu işlemeye çalışması şeklinde bir etkin öğretim;

3. Çocuklardan, okula, bazı ders kitaplarında bulunan sorulara

yazılı cevaplar hazırlayarak gelmeleri istenerek, sınıfta bunların okutulması şeklinde bir etkin öğretim; (Ülkümen, Osman, Öğretimde Aktif Metot Çalışmaları, 1965, s.3)

4. Bazı öğretmenler de kendilerinin hazırladıkları ve adına "hazırlık soruları", "gözlem soruları" ya da "inceleme ödevleri" gibi adlar verdikleri soruları öğrencilere yazdırıyorlar. Sonra, "Bunlara hazırlanın, gelin!" diyorlar. Derste de bunları okutuyor ve gerekirse, kendileri de bazı açıklamalarda bulunuyorlar.

5. Bazı öğretmenler, işlenecek konuyu, sınıftan 2-3 öğrenciye bölüştürüyor. Sonra, bunları, onlara, derste 'sanki bir öğretmen gibi' anlattırıyor. En sonra da "Arkadaşlarınıza soracağınız bir soru var mı?" diye bir soru soruyor ve onların verdiği cevaplarla yetiniyor ve bunlara herhangi bir ekleme yapmıyor.

6. Bir kısım öğretmenler de, dersten önce, bütün sınıfa bir konu veriyor. Onlara "Çalışın, hazırlanın, gelin!" diyor. Ders zamanı da hazırlanan ve parmak kaldırırlardan bir iki öğrenciye dersi anlattırıyor. Sonra, "Soru sormak isteyen var mı?" diye sınıfa bir soru yöneliyor. Daha doğrusu, öğrencilerin anlattığı konularla ilgili eleştiri yapıyor. Zaman kalırsa, öğretmen, geçmiş derslerden de sorular soruyor.

7. Bazı öğretmenler, yıllık plana aldıkları konuları, sırayla öğrencilere dağıtıyor. Her öğrenci, üzerine aldığı bir konuya, ders kitapları, yardımcı kitaplar ve kaynak kitaplardan hazırlanıyor. Sırası gelince, bunu sınıfa aktarıyor. Öğrencilerin sorularına cevaplar veriyor. Daha sonra, konu, başka bir öğrenciye daha anlattırılıyor.

8. Böylece, herkesin konuyu öğrendiğine inanılıyor ve öğretmenin hiç bir etkisi olmadan, ders sona eriyor. (A.g.e., s.4)

8. Özellikle ilkokulda öğretmen, ders yılı başında, sınıfındaki öğrencileri kümelere (gruplara) ayırıyor. Her bir kümeye bir konu veriyor. Buna hazırlanmalarını istiyor. Öğrenciler, hazırladıklarını birer rapor halinde getiriyorlar. Raporun sınıfa aktarılmasına sıra geldiğinde, küme başkanı ya da yazıcısı bu raporu sınıfa okuyor. Sonra sınıfta tartışma yapılıyor. Gruba sorular soruluyor. Cevaplar veriliyor, terleniyor, eleştiriler yapılıyor. (A.g.e., s.5) Burada da yine öğretmenin fazla bir rolü yoktur.

9. Kimi zaman, 8. maddeki işlemler, bir rapor hazırlanmadan da sözlü olarak yapılıyor.

10. Kimi öğretmenler, konuyu ders kitaplarından ya da dergilerden okutturuyor. Sonra, okuyan ve okumayan öğrencilere ne anladıklarını soruyor. Tıpkı, bir okuma parçasını okur gibi. Bu açıklamaya, kimi zaman öğretmen de katılıyor. (A.g.e., s.5)

11. Kimi öğretmenler, konuyu, bir küme yerine 2-3 kümeye veriyor. Kümeler hazırlanıyor. Bazen rapor hazırlanıyor, bazen hazırlanmıyor. Açıklamalardan sonra, diğer kümelerdeki öğrenciler soru soruyor. Görevli kümeler cevaplar veriyor.

12. Bir kısım öğretmen, yeni konuyu, bir ya da birkaç öğrenciye ödev olarak verip onlara hazırlatıyor. Bunu, derste, tıpkı bir öğretmen gibi 20-25 dakika içinde sınıfa anlattırıyor. Sonra, aynı işi öğretmen, kendisi yapıyor.

13. Çok az öğretmen de (özellik-

le, fen ve matematik derslerinde) yeni konuyu, bir kaç öğrenciye ödev olarak veriyor. Bunlar konuya çalışıp hazırlandıktan sonra, önce, konuyu 3-4 kişilik bir öğrenci jürisi önünde açıklıyor. Bu jüri, konuyu sınıfa anlatılacak değerde bulursa, konu sınıfta anlatılıyor ve tartışılıyor. Öğretmen de bu sırada konu ile ilgili bazı açıklamalarda bulunuyor.

14. Bir kısım öğretmenler, daha ileri bir adım atarak, konuyu -ders, yardımcı kitap ve diğer kaynaklardan hazırlanmalarını isteyerek bütün öğrencilere ayrı ayrı veriyor. Özetler çıkarttırıyor. Sonra, bunları sınıfta anlattırıyor ya da okutuyor. Bu sırada, öğretmen, gerekli görüyorsa bazı eklemeler yapıyor. (A.g.e.,s.6)

15. Bir kısım öğretmenler de, yeni konuyu, sınıftaki öğrenci kümelerine ayrı ayrı dağıtıyor. Her küme konunun kendine düşen bölümünü hazırlıyor. Öğrenciler ders kitapları dışındaki kaynaklardan da yararlanarak raporunu hazırlıyor. Sonra, her küme, konunun kendine düşen kısmını, sıra ile, sınıfa açıklıyor. Daha sonra da öğretmen, konuyu bir "bütün" halinde bir öğrenciye açıklatıyor.

16. Bazı ilkokullarda aynı sınıfta okutan öğretmenler, çarşamba günleri okulun bir odasında toplanarak, gelecek haftaki Hayat Bilgisi, Sosyal Bilgiler ve Fen Bilgisi derslerinden inceleyecekleri konuları kararlaştırıyorlar. Bu sırada, konu ile ilgili gözlem ve inceleme soruları hazırlıyorlar. Bu soruları teksir makinalarında çoğaltıyorlar. Öğrencilere dağıtıyorlar. Öğrenciler de bu soruların karşılıklarını kitaplardan okuyarak, büyüklerinden sorarak ve başka kaynaklardan da yararlanarak hazırlıyorlar. Derste de öğretmen, bu sorulara verilen cevapları okutup anlattırıyor. Bu suretle, aktif öğretim yapılmış oluyor.

17. Bazı öğretmenler de, yukarıdaki ders işleme şekillerinden ikisini, üçünü bir arada gerçekleştiriyorlar.

BU UYGULAMALARA KARŞI ELEŞTİRİ VE YAPILACAK İŞLER

Osman Ülkümen, bu şekil bir öğretimi, eskinin öğretmen egemenliğine dayanan öğretimine karşı bir tepki olarak görüyor. Bu biçim bir öğretimle, sanki öğretmen, sahneden çekilmiş, onun yerine öğrenciler öğretimi yürütmeye başlamıştır. Ona göre bu da, hem çocuklar için, hem de öğretmen için, eski tek taraflı görüş kadar, hatta ondan daha fazla, zararlı olan bir anlayışa ve uygulamaya yol açmıştır. Aktif öğretim, öğretmenin öğretime karışmaması demek de değildir. (A.g.e.,s.7-8)

Kuşkusuz, bunların hepsi, eğitimde etkinlik ilkesine yönelik olarak, ülkemizde yapılmış iyi niyetli uygulamalardır. Bu nedenle, bunları yapanları saygı ile anmak gerekir. Gerçek ve doğru öğretime giden yolda bunlar birer basamak oluşturmuştur.

Etkin öğretime giden yolda şu evrelerden geçilir:

1. Çocuk, isteyerek öğreneceği bilgi ve beceri konusu ile bizzat karşı karşıya gelmeli, onunla etkileşimde bulunmalıdır.

2. Çocuk, bunlarla ilgili hazırlık, planlama ve öğretim etkinliğine öğretmenin rehberliğinde bizzat katılmalıdır.

3. Yapılacak işlerin ve ders konularının gerektirdiği kaynaklar, uygulamada kullanılacak araç ve gereçler, öğretim gezintileri, gözlem ve deneyler, öğrencilerle birlikte, bizzat gözden geçirilmelidir. Bunun için, gerekirse, küme çalışması yapmak ve her küme bir baskıya gerek kalmadan, öğrencilerin kendi serbest iradeleriyle kurulmalıdır.

Bu ilkelere uygun bir öğretim, öğretmen tarafından hazırlanmış so-

rulara verilen bir cevap şeklinde olmayacak, daha çok, öğrencilerin soracağı sorulara, öğretmen rehberliğinde, bir cevap arama şeklinde olacaktır. Kısaca, etkin öğretimde maddî ve manevî nitelikte değeri olan bir eser ortaya koyma söz konusudur. Öğrenci, küme içinde, hak ve sorumluluklarını bilen ve kullanan bir kimse olmalıdır.. O, konu ile ilgili olarak, bir çaba harcamalı ve bir alın teri dökmelidir. Diğer kaynaklardan aldıklarını da aynen değil, kendi sözcükleriyle, yeni bir birleşim (sentez) olarak kişisel görüş ve düşünce haline sokarak açıklamalıdır. Bu suretle bulacağı bilgi ve ilkeler, yaşamsal bir önem ve değer taşımalıdır. Burada önemli olan, bilgiden çok, öğrencinin edineceği tutum ve davranışlardır. Böylece, herşey, ne öğrencinin, ne de öğretmenin omuzlarına yüklenmemiş ve eğitsel değeri içinde kalmış olur.

ETKİN ÖĞRETİME UYGUN BİR ÖĞRETİMDE KÜME ÇALIŞMALARINDA BASAMAKLAR

Osman Ülkümen'in önerdiği ve daha sonra 1968 tarihli ilkokul Programı'na da geçmiş olan etkin öğretim basamakları şunlardır:

1. Öğretmenin yapacağı hazırlıklar,
  2. Öğretmen - öğrenci planlaması,
  3. Konuların sınıfta öğrencilerle birlikte işlenmesi,
  4. Değerlendirme
- Bunları kısaca şöyle özetleyebiliriz:

I- Öğretmenin Yapacağı Hazırlıklar:

A- Pedagojik Hazırlıklar: Programdaki açıklamaları okumak. Konunun öğrenci düzeyinde ve çevresel özelliklere göre nasıl ele alınacağını ana çizgileriyle belirtmek. Kendi eksik bilgi ve becerisi varsa,

bunları tamamlamak. Ayrıca, birlikte çalışacağı çocukların psikolojik özellikleriyle ilgili eserleri okuyarak küme çalışmasıyla ilgili kaynakları hazırlamak.

B- Kaynakların İncelenmesi:

Konu ile ilgili kaynak kitapları hazırlamak. Bunlar, ansiklopedi, dergi, broşür, gazete kesikleri vb. olabilir. Bu sırada çeşitli ders ve yardımcı kitaplardan da yararlanır. Kaynak kişileri ve bunların nasıl yardım edebileceklerini tesbit etmek. Gezi yapılacaksa, bunların yerlerini ve zamanını belirlemek. İncelenecek yerlerde neler yapılabileceği üzerinde düşünmek, gözlem ve inceleme gezilerinin planlarının esaslarını hazırlamak.

C- Araçların İncelenmesi: Öğretmen, öğretim yılı içinde incelenecek konularla ilgili araç ve gereçleri hazırlamak zorundadır. Bunun için, kendisinde okulda bulunacak araç ve gereçler yanında, başka yerlerden sağlayacaklarını da tesbit edecektir. Konuları işleme zamanına kadar bunları sağlama yollarını araştırmak.

D- Öğrencilere, "Çalışma Teknikleri"ni Öğretmek: Aranacak bir sözcüğün sözlüklerden nasıl bulunacağı, aranan bir bilginin ansiklopedilerden nasıl bulunacağı, genel kitaplıklardan aradığımız bir bilginin nasıl bulunacağı, bir kitabın yahut kitaptaki bir bilginin nasıl özetleneceği öğrencilere daha önceden öğretilmiş değildir. Bunları öğretmeden, çalışmalarına başlamamak gerekir. Çünkü, çalışmaların başarılı olması, öğrencinin, önce bu tekniklerle ilgili becerilere sahip olmasına bağlıdır.

II. Konuyu İşleme ya da Planlama:

Bu, bir ünitenin öğretimiyle ilgili olarak öğretmen ile öğrenci arasındaki ilk karşılaşmadır. Bu sırada öğretmen şu işleri yapar:

1. Hazırladığı geçici planı sınıfa getirir. Öğrencilerle birlikte bunu bir kez daha gözden geçirir. Böylece,

planın, öğrencilerin amaçlarına, zihin düzeylerine, ilgilerine, çevresel etkilerine uygun olmasını sağlar.

2. Öğrencileri konuya karşı güdüler. Yani, konuyu öğrenmek için öğrencilerde bir ilgi ve istek uyandırır.

3. Öğrenilecek ünite ile ilgili olarak, öğrencilerin istediği amaç, konu, araç vb. tahtaya yazılır. Bunlardan öğretmenin hazırlığı ile ilgili olanlar plana eklenir.

4. Kaynaklar için de aynı işlem yapılır. Nerede buldukları belirtilir.

5. Kaynak kişiler de tesbit edilir.

6. Gezi ve gözlem yapılacaksa, bunlar tesbit edilir. Bunların planları, öğretmenin hazırlığı genişletilerek gerçekleştirilir. Gerekirse, öğrenciler gruplara ayrılır, bunlara ödevler verilir.

7. Bu sırada ünitenin nasıl ele alınıp işleneceği tesbit edilir. Bu, değişik şekillerde olabilir. Küme çalışması şeklinde, bireysel çalışma şeklinde, yahut her iki şekilde.

III- Konuların Sınıfta Öğrencilerle Birlikte İşlenme Şekli:

1. Küme ya da Grup Çalışmasıyla İşlenme Şekli:

Kümeler bir ilgi ve ihtiyaçtan doğmalıdır. Öğretim kümeleri, diğer kümelerden farklıdır. Bunun için, öğrencilere, küme çalışması tekniği önceden öğretilmiş olmalıdır. Çeşitli şekillerde kümeleşme olabilir. İstekleri göz önünde bulundurarak kümeştirmek en iyisidir. Her küme, kendi ilgi ve isteklerine göre kurulmalıdır. 3-6 kişilik kümeler idealdir. Bazen fazla da olabilir. Gerekli olmadıkça bu kümelerde değişiklik olmamalıdır. Öğretmen, küme çalışmalarını, bir üye gibi öğrenciler arasına girerek başlatır. Küme başkanını, sözcüsünü, yazıcısını seçtirir. Kümedeki öğrencilerden herbirinin hangi işler üzerinde çalışacağını bir kağıda yazdırır. (A.g.e.,s.20)

Daha sonra çalışmaya başlanır. Aynı kümede görev alan öğrenciler,

çalışmalarını, zaman zaman diğer küme arkadaşlarına da aktarır. Kümede bencillik ve sevimsizlik yaratan öğrenciler, bir süre yalnız çalıştırılır; sonra kümeye alınır. Bu arada, kümelerin hazırlıklarını ne zaman ve nasıl sınıfa sunacakları kararlaştırılır. Böylece, küme çalışmasıyla planlama yapılmış ve ünite çalışmalarına başlanmış olur. Küme çalışması yapılmıyacaksa, bu da bu sırada tesbit edilir. Bu takdirde, her öğrencinin konuyu, ayrı ayrı nasıl hazırlayacakları belirtilir.

2. Sınıfça İşlenme Şekli:

Hazırlıklarını tamamlayan ilk küme, çalışmalarını sınıfa sunar. Bu sırada öğretmen, küme çalışmasıyla ilgili kuralları açıklar: Eksiklerin nasıl tamamlanacağı, öğrencilerin eleştirilerini, nasıl yapacakları, katkılarını nasıl yapacakları vb. Bunu, hiç kimseyi kırmadan yapmak gerekir. Öğretmen, öğretmenlik sanatını bu sırada gösterecektir.

Konunun kümelere ayrılmadan hazırlanması ve işlenmesi kabul edilmişse, önce ilk anlatacak öğrencilere söz verilir. Sonra, diğer öğrenciler eleştirilerini yaparlar. En sonra da öğretmen işin içine girer. Bu sırada öğretmen şunları yapar:

1. Öğrencinin yazılı anlatım yerine sözlü anlatıma önem vermesini sağlamak.

2. Öğrencinin bir kaynağa ya da belgeye dayanarak konuşmasını sağlamak.

3. Tartışmalara, belli öğrencilerin değil, bütün sınıfın katılmasını sağlamak. (Bu husus, herkes tarafından bilindiği halde, çok kez, uygulamada ihmal edilmektedir.) (A.g.e., s.23)

IV- Çalışmaların Değerlendirilmesi:

Bu basamakta, ele alınan ünitenin amaçlarının ne ölçüde gerçekleştirildiği araştırılır. Sonra, işleme sırasında ortaya çıkan harita, şema,

resim, rapor, tablo, koleksiyon ve hatta çeşitli araç ve gereçler gözden geçirilir. Varsa, bu sırada yazılan şiir, kompozisyon, öykü ve hatta oynanan temsillerin iyi ve kötü tarafları ortaya konarak değerlendirilir. Ortaya çıkan bu eserler, sınıfın ya da okulun uygun bir köşesine konarak sergilenir. Yıl içinde ve yıl sonunda yapılan veli toplantılarında bunlar, öğretimin bir ürünü olarak değerlendirilir.

Bu, işlerin her zaman böyle yapılacağı anlamına gelmez. Eğitim ve öğretimde yaratıcılık, özgünlük (orijinalite), ileri bir atılım, üzerinde en çok durulması gereken bir iştir.

Yazar, bu örneğin de bir "kalıp" haline getirilmemesi gerektiği görüşündedir. Çünkü, bu, insanı bir tür otomat yapar. Oysa, aktif öğretimin basmakalıpçılıkla ve otomatizmle ilgisi yoktur. (A.g.e.s.24)

Görüldüğü üzere, buradaki etkin öğretim anlayışı, proje programına (yöntemine) uygun bir öğretim anlayışıdır. Küme çalışması ve tartışma yöntemleriyle birlikte uygulanmaktadır. Bunun, sınıfça ve bireysel olarak da yapılabileceği belirtilmektedir.

Etkin öğretim, üretici bir biçimde de uygulanabilir. Bunda, ortaya işe yarar, değerli bir nesne çıkar. Bizde köy enstitüleri ile sanat okul ve enstitülerinde uygulanmış bulunan eğitim ve öğretim çalışmaları bunun örnekleridir. Eğitim ve öğretim sonucu ortaya çıkan ürün, etkin öğretimin en olumlu sonucudur.

Daha sonraları, bu konuya katkı sağlayacak belirli başka bir gelişme olmamıştır.

SONUÇ

Türkiye'de eğitimde etkinlik ilkesine karşı ilgi, 2. Meşrutiyet döneminde başlamış olmakla birlikte, Cumhuriyet döneminin başlarında (1930'lu yıllarda), önce çeviri yoluyla, sonra da yerli eğitimcilerin çabalarıyla artmıştır. Uygulama çalışmalarına 1940'lı yıllarda başlanmış ve bu konuda büyük adımlar atılmıştır. Köy Enstitüleri, bir anlamda, bu ilkenin

proje programına uygun şekilde, ülke ölçüsünde uygulanmasının somut bir örneği olmuştur. 1950'li yıllarda bu uygulama, eğitimde bedensel etkinliklere ağırlık verdiği savıyla eleştirilmiştir. Bu okullar kapandıktan sonra da, etkinlik ilkesi unutulmamış ve bedensel etkinlikten çok zihinsel etkinliğe kaymıştır. Bundan sonraki meslekî eserler, daha çok bu yönde yayımlanmaya başlamıştır. Bu alanda, özellikle ilk öğretimde epey yol alınmıştır. Fakat, bazı orta dereceli okullardaki uygulamalar da, o yıllarda göz ardı edilecek gibi değildi.

Orta dereceli okullardaki öğrencilerin çeşitli yüksek okullara sınavla alınmaları ve bu sınavlarda test uygulanması, eğitime ağırlık veren bu ilkenin uygulanmasını geri plana itmiş ve öğretimi, bilgiye önem veren klasik yöntemlere doğru götürmüştür. Okullara ek olarak görev yapan özel dersaneler "etkinlik ilkesi" yerine, testlerde doğruyu buldurucu yöntemleri öğrenciye öğretmeye, daha çok önem verilir hale gelmiştir.

Etkin öğretim, öğretmen rehberliğini gerekli kılan bir öğretim şeklidir. Bu öğretimde öğrencinin kişisel çalışması esastır. Bunları aradan çıkardığımız ve öğretimi, öğrenci ile öğretmen arasında bir bilgi alışverişi şekline soktuğumuz zaman, öğretim, eğitim değerini büyük ölçüde kaybeder. Bugün yapılan iş, yarışma sınavları nedeniyle, genellikle, bu yöndedir.

İlkokuldan sonra kolejlere giriş sınavlarının zorunlu olarak yalnızca testlerle yapılması da ilköğretimde bu ilkenin gereği gibi kullanılmasına engel olmuştur. Bu sınavlarda sadece bilgi yerine, öğrencinin eğitim ve öğretimden ne derece etkilendiğini, yani tutum ve davranışlarını ölçen testler geliştirilip bunlar uygulanabildiği zaman, etkin öğretim uygulamaları okullarımızda yeni bir ivme kazanacaktır. Milli Eğitim Temel Kanununda yer alan eğitim amaçları da böyle bir uygulamayı gerektirir.